

מכמני ויקרא רבה לפרשת שמיני

מים ראשונים: מדרש ויקרא רבה הוא ממדרשים האמוראים הקדומים הארצישראליים ובו, לצד מדרשים עשירים ומרתקים, גם פתגמים ומכמני לשון עשירים. ראה [תקציר על מדרש זה](#) באתר מחלקי המים. כבר הקדשנו כבר דפים למכמני הלשון [בפרשת ויקרא ופרשת צו](#) להאי גיסא, ולפרשות [תזריע ומצורע](#) להאי גיסא. ונותרת פרשת שמיני בתוך וכעת הגיע תורה. ובעזרת החונן לאדם דעת ומגלה נסתרות מכמני לשון המדרש, נזכה להשלים מכמני פרשות נוספות בספר ויקרא ובשאר מדרשים ופרשות המקרא.

המלצה לקריאת הדף: מומלץ שמי מבין מסיבי שולחן שבת, יקריא כל ביטוי וייתן הזדמנות לשאר המסובים להסביר אותו ואת הקשרו לפרשה - מותר גם לנחש. אח"כ יקראו את הערת השוליים וידלו מן הבאר 'מים משלנו' ויקיימו להגות באמרי שפר ותינוק ללמדו ספר. ולא ישכחו גם לאכול מגדנות, לשיר זמירות ולשדך הבנות.¹

פרשה יא

הניחו דעתו של הקב"ה והלכו אחרי דעתו של הנחש.²

נתברר על עסקיו.³

אני צוררה לך בכנפיך.⁴

גלגל עינו של עולם.⁵

¹ ראה גמרא שבת קנ ע"א: "תנא דבי מנשה: משדכין על התינוקות ליארס בשבת, ועל התינוק ללמדו ספר וללמדו אומנות. ... חפצין - אסורים, חפצי שמים - מותרין". מותר לשונן את לימוד האומנות עם הבן או הבת בשבת, כי זה "חפצי שמים"!

² הכוונה כמובן לאדם וחוה שהתפתו לנחש והקשר לפרשת השבוע הוא דרך דרשה על הפסוקים במשלי פרק ט: "חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה ... מי פתי יסור הנה אמרה לו". דרשה שעוברת כחוט השני מבריאת העולם ועד חנוכת המשכן ביום השמיני. הפתי או הפתיים הראשונים הם אדם וחוה שהניחו את ציווי הקב"ה והתפתו לנחש. מי עוד הלך אחר דעת מי שפיתה אותו? רחבעם שהניח דעת הזקנים והלך אחר עצת הילדים (מלכים א יב יג). ראה גם מסכת אבות פרק ד משנה כ: "הלומד מן הקטנים למה הוא דומה? לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו. והלומד מן הזקנים למה הוא דומה? לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן". ועוד נחזור לזקנים להלן. ובהמשך הדרשה שם גם בני ישראל שהניחו דעתו של הקב"ה והלכו ואמרו לעגל: "אלה אלהיך". כך או כך, הביטוי "הניחו דעתו" כאן שונה ואפילו הפוך מהביטוי "להניח את דעתו" המקובל היום. וכך כבר גם בחז"ל, מסכת פסחים לב ע"ב: "תנוח דעתך שהנחת את דעתו".

³ בסימנים ה-ו של פרשה יא בויקרא רבה בפרשתנו דורש המדרש את הפסוקים בשירת דוד (שמואל ב כ בכו-כז, תהלים יח כו-כז): "עם חסיד תתחַסד עם גבור תתַמם: עם נְבִיר תתְבַר וְעם עֶקֶשׂ תתְפַל", במשמעות שהקב"ה מתנהג עם כל אדם בהתאם להתנהגותו הוא. תחילה נדרשים הפסוקים על אברהם: "כיון שבא בחסידות הקב"ה בא עמו בחסידות, בשעה שבא בתמימות הקב"ה בא עמו בתמימות, בשעה שבא בעקמנות הקב"ה בא עמו בעקמנות, בשעה שנתברר על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו". ואח"כ באזור דומה על משה וזה הקשר לפרשת שמיני בה אהרון מתמנה לכהן גדול ולא משה בשל סירובו לשליחות בסנה. בין שניהם, זכינו לביטוי "נתברר על עסקיו" שמשמעותו היא שבשעה שאדם בא בתביעות לקב"ה, כגון אברהם שאמר: "[במה אדע כי אירשנה](#)" והקב"ה עונה לו: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם". או אצל משה שאמר: "שלח ביד תשלח" וכעת עונה לו הקב"ה: "[ואתה הקרב אליך את אהרון אחיך](#)" - הוא אהרון שכבר בסנה נאמר לו: "הלא אהרון אחיך הלוֹי וְדַעְתִּי פִי דָבָר וְדָבָר הוּא", הוא אהרון שמתמנה כעת לכהן גדול. ביטוי דומה אך שונה הוא הביטוי: "נתבקררה פנקסו" או "פנקסו" לגבי מי שנדר ולא שילם חובו (בראשית רבה פרשה פא על יעקב), ולא רק בהקשר של נדרים. ואולי אפשר להוסיף כאן גם את דברי הגמרא ברכות נה ע"א על מי שמאריך או מעיין בתפילתו שסופו בא לידי כאב ומזכירין לו את עוונותיו. ראה פירוש רש"י שם: "מעייין בה - אומר בלבו שתיעשה בקשתו לפי שהתפלל בכוונה. כאב לב - שאין בקשתו נעשית ... מזכירין עוונותיו - שעל ידיהן מפשפשים למעלה במעשיו, לומר: בוטח זה בזכותו, נראה מה הם". גם זה אולי סוג של "נתברר על עסקיו". ראה דברינו [עיון תפילה](#) במיוחדים.

⁴ ביטוי זה בא בהמשך לביטוי הקודם והוא במשמעות דומה, רק בלשון עתיד: הדבר רשום ונזכר ובבוא העת ייערך אתך חשבון. בבוא העת תתברר על עסקיך ויתבקר פנקסך. ראה מקור ביטוי זה במקרא, הושע ד יט: "צַרְר רִיחַ אוֹתָהּ בַּכְּנִפִּיהָ וַיִּבְשׂוּ מִזְבְּחוֹתָם". ההקשר לפרשה הוא לא רק מסירוב משה בסנה שהביא לאי מינויו לכהן גדול כנ"ל, אלא גם בהקשר לחטא מי מריבה הנזכר לחובתו של משה ערב מותו וכסיבה מדוע לא ייכנס לארץ. ראה מדרש תנאים לדברים לב נא: "על אשר מעלתם בי ... על אשר לא קדשתם אותי ... על אשר מריתם את פי ... ומה אם נסים הראשונים שהיו קשים לא עיכתם מהם, הדבר הזה שהוא קל צריך היית לעכבו?! מנין אתה אומר שלא יצא משה מן העולם עד שצוררה בכנפו? שנאמר: כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבוא". אך פרשן מאוחר, פסיקתא זוטרותא (לקח טוב) דברים פרשת האזינו, מרכז מאד ביטוי זה כשהוא מפרש: "כי מנגד תראה את הארץ. מלמד שלא יצא מן העולם עד שצוררה הקב"ה לנשמתו בכנפיו וכו'". האם שינה לכבודו של משה? עוד "צורר בכנפיים" במשמעות חיובית מצאנו במדרש ספרא ויקרא - דבורא דחובה פרשה יב סוף פרק כ סימן יג: "רבי אלעזר בן עזריה אומר: הרי הוא אומר: כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולא למנה יהיה למען יברכה ה' אלהיך. קבע הכתוב ברכה למי שבא לידו מצוה בלא ידיעה. אומר מעתה: היתה סלע צרורה לו בכנפיו ונפלה ממנו מצאה העני ומתפרנס בה, הרי הכתוב קובע לו ברכה כשוכח עומר בתוך שדהו". כנפיים כאן הם הבגדים המכנפים את האדם. ראה דברינו [מתנות עניים](#) בפרשת כי תצא וכן דברינו [בגדים המכבדים את האדם](#) בפרשת תצוה. ובאשר לשוכח עומר בשדה ראה תוספתא פאה פרק ג הלכה ח - מצוות שכחה: "מעשה בחסיד אחד ששכח עומר בתוך שדהו", בדברינו [מעשה בחסיד אחד](#) במיוחדים.

⁵ בדרשת "המדרש שעלה בידו מן הגולה" (ביטוי נדיר שבני ארץ ישראל חלקו בו כבוד לבני הגולה?) על כל מקום שכתוב "ויהי" שאינו אלא צרה, פותח הדרשן ב"ויהי בימי אמרפל" של מלחמת אברהם עם מלכי הצפון בה נשבה לוט אחיינו. ממנו הוא מגיע אל

אין הקב"ה נזקק לעולמו כשהיה.⁶

אם אין גדיים - אין תיישים, אם אין תיישים - אין צאן, אם אין צאן - אין רועה, אם אין רועה - אין העולם.⁷

אחד מקטף בעוללות ואחד מזנב באשכולות ואחד מעקר בגפנים.⁸

ביקש לקעקע בַּיְצָתָם של ישראל.⁹

מה ששלוחו של מלך מבקש לעשות לנו, עשינו לו. מה שהיה הדיין צריך לעשות לנשפט, היה הנשפט עושה לדיין.¹⁰

אם צרה - אין צרה כיוצא בה. אם שמחה - אין שמחה כיוצא בה.¹¹

כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשייה.¹²

הצרה של "ויהי ביום השמיני" שבפרשתנו, דרך "ויהי" של צרות נוספות: בימי אחז, יהויקים, מגילת רות, מגילת אסתר ועוד. ראה דבריני [המדורש הזה עלה בדיני מן הגולה](#) בפרשת לך לך שם הרחבנו בדרשה זו. לעניינינו, אברהם הוא "גלגל עינו של עולם", שכנגדו באו באו מלכי הצפון להילחם (אמרפל שבראש מלכים אלה הוא נמרוד עפ"י המדרש שרדף את אברהם עד לארץ כנען. ראה דבריני [אברהם ונמרוד](#) בפרשת לך לך). מדוע זכה אברהם לתואר יחידאי זה? משום "שנתקדש עליו שם שמים" מציעה מסכת כלה רבתי בפרק ג. ובדרשה שלנו: גלגל אברהם עיניו למרום והבין בדעתו של המנהיג היושב ליד גלגל הגה העולם. ומי הוא שעשה בדיוק ההפך? הורדוס "סטימא עינו של עולם" כשהרג את כל החכמים המכונים "עיני העדה" ואת כל צאצאי בית חשמונאי כמתואר בגמרא בבא בתרא ד ע"א. ומה תקנתו? "ילך ויתעסק בעינו של עולם", הוא בניין בית המקדש שנקרא: "גאון עוזכם מחמד עיניכם" (יחזקאל כד כא). ראה דבריני [בניין הורדוס](#) בפרשת תרומה וכן [בית חשמונאי](#) בחנוכה.

⁶ ביטוי זה ממשיך את סיפור אברהם שבהערה הקודמת. בשביל אברהם שהיה "אוהבו של מלך", היה המלך היינו הקב"ה "נזקק לכל העולם כולו", היינו משיגה ונוכח בעולם. ועכשיו שנצחו מלכי הצפון את מלכי כנען ושבנו את לוט אחיינו של אברהם היו סבורים שאין עוד המלך / הקב"ה "נזקק לעולמו". המדרש הופך את מלחמת ארבעת מלכי הצפון בחמשת מלכי הדרום למלחמה כנגד הבשורה האמונית של אברהם ובכך מחזק את החיבור שלו עם מלכי הארץ "אשר אראך", כולל סודם ושלם היא ירושלים דאז. ראה דבריני [סוכתה של סודם](#) בחג הסוכות ומפגש אברהם עם מלכיצדק בדבריני [מפגשי אברהם עם תושבי הארץ אשר אראך](#).

⁷ משפט זה מתאר באופן מדורג את "ייבוש העולם", במקרה זה עולמו הרוחני והתורני של עם ישראל בתקופתו הקשה של המלך אחז שאחז בבתי המדרש והשבית גם את עבודת בית המקדש. אם לא נדאג לחינוך צעירי הצאן והשכלתם, לא יצמחו בוגרים אחראים ("תיישים") שיכולים להנהיג את העם וממילא גם לא יהיה "צאן", ו"באין חזון ייפרע עם" (משלי כט יח). אבל הדברים לא נעצרים כאן. יש עוד שלב קשה. כאשר אין צאן, או שיש אבל הוא נפוץ וחסר כל לכידות ותכנים, אין גם צורך ברועה. ומי הוא הרועה? הקב"ה. בלי עם ישראל, בלי מי שלומד ומקיים את התורה, אין כביכול גם מקום לקב"ה בעולם, ובהסתכלות של אדם מאמין גם אין בעצם עולם! זו הייתה מטרתו של אחז שהבין היטב שאם לא יהיו תינוקות של בית רבן, גם לא תהיה שכינה בישראל וכביכול אין הקב"ה בעולם (אין לעולם ריבון ואין לריבון עולם). לא בכדי מתאר המדרש תקופה זו במילים: "אין לך שעה קשה כאותה שעה". ראה הנוסח בירושלמי סנהדרין פרק י הלכה ב, שהוא המקור למדרש זה בבראשית רבה, ויקרא רבה ומדרשים אחרים שהולכים בעקבותיהם: "כך אמר אחז: אם אין גדיים אין תיישים, אם אין תיישים אין צאן, אם אין צאן אין רועה, אם אין רועה אין עולם ... כך היה אחז סבור בדעתו לומר: אם אין קטנים אין גדולים, אם אין גדולים אין חכמים, אם אין חכמים אין נביאים, אם אין נביאים אין רוח הקודש, אם אין רוח הקודש אין בתי כניסיות ובתי מדרשות, כביכול אין הקב"ה משרה שכינתו על ישראל ... אין לך שעה קשה בעולם מאותה שעה". והכל מבוסס על פרק כט בדברי הימים ב שבו חזקיהו בנו של אחז מייסד מחדש את עבודת ה' בארץ, פרק שאגב איננו בספר מלכים. ראה דבריני [כי לא תשכח מפי זרעו](#) בפרשת וילך.

⁸ כאן עובר מדרש "ויהי" לצרה של מגילת אסתר. ראה שם המשל שהוא מביא על פרעה, נבוכדנצר והמן: "משל למלך שהיה לו כרם ונזדווגו לו שלושה שונאים. התחיל אחד מקטף בעוללות ואחד מזנב באשכולות ואחד מעקר בגפנים. פרעה התחיל מקטף בעוללות ... כל הבר הילוד היאורה תשליכוהו ... נבוכדנצר התחיל מזנב באשכולות ... ויגל את יהויכין בבלה ... ואת כל אנשי החיל ... המן הרשע התחיל מעקר בגפנים, ביקש לקעקע בַּיְצָתָם של ישראל ... להשמיד להרוג ולאבד. וכיון שראו הכל שאחשוורוש מוכר והמן לוקח התחילו צווחים: וי, וי!". ואנחנו נזכרים מחד גיסא בדברי הגמרא במסכת מגילה יד ע"א שיוצרת קל וחומר מפסח לפורים: "ומה מעבדות לחירות אמרינן שירה - ממתה לחיים לא כל שכן?"; ומאידיך גיסא במי שניסה "לעקור הכל" - הוא לבן הארמי בהגדה שקדם לכל שלושה השונאים לעיל.

⁹ זה ביטוי משלים לביטוי הקודם, בפרט לגבי המן שביקש להשמיד את עם ישראל כולו. הדימוי בביטוי הקודם הוא של עקירת צומח מן השורש כך שלא יצמח תחתיו שום דבר (שום ייחור), והביטוי כאן נראה שלקוח מהביצה שהיא מקור החיות של בעלי חיים. ראה הסבר במילון אבן שושן: "קעקע ביצתו של פלוני - השמיד את פלוני עד תומו. אותו ואת זרעו, עקר אותו מהשורש".

¹⁰ זה ה"ויהי" של מגילת רות: "ויהי בימי שפוט השופטים" כמייצג את "ויהי" של ספר שופטים כולו. הפקר גמור של חוסר משמעת וקבלת מרות מכל סוג שהוא ו"איש הישר בעיני יעשה". ראה בתחילת מדרש רות רבה פרשה א סימן א: "ויהי בימי שפוט השופטים - אוי לדור ששפטו את שופטיהם ואוי לדור ששפטו צריכין להישפט", בדבריני [בימי שפוט השופטים](#) במגילת רות. ראה גם מדרש זוטא - רות (בברך) פרשה א: "ויהי בימי שפוט השופטים - דור שהיה שופט את שופטיו. היה הדיין אומר לאדם טול קיסם מבין שיניך, והוא אומר לו טול קורה מבין עיניך. יותר תועבות עשה השופט משאר העם". והוא גם בבבא בתרא טו ע"ב.

¹¹ אנחנו עדיין במדרש שעלה מן הגולה על משמעות המילה "ויהי". בא שמעון בן אבא ומציע ש"ויהי" איננו בהכרח צרה, אלא יכול גם להיות שמחה ("ויהי אור", "ויהי ה' את יהושע", "ויהי דוד לכל דרכיו משכיל" ועוד). "ויהי", אומר שמעון בן אבא, מציג מצב מיוחד, מצב קיצון לכאן או לכאן: "אם צרה - אין צרה כיוצא בה. אם שמחה - אין שמחה כיוצא בה". קבלנו ביטוי שמסמל גישה קיצונית לחיים - של שחור ולבן. ראה בראשית רבה לג א, ויקרא רבה כז א על ר' יהושע שעלה לרומי וראה שם את הפער האדיר בין עושר לעוני ואמר: "צדקתך כהררי אל - היכן שאתה נותן, ונתן בשפע ... משפטיך תתן רבה - היכן שאתה מכה, אתה מדקדק", בדבריני [צדקתך כהררי אל](#) בפרשת אמור. ובילקוט שמעוני תרומה סימן שסח, על בסיס הגמרא במגילה טז, מצבי קיצון של עם ישראל: "אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים. כשהן יורדין - יורדין עד עפר, וכשהן עולין - עולין עד לכוכבים". בדבריני [כוכבי השמים](#) בפרשת דברים. לא בכדי טרח הרמב"ם כל כך ללמדנו את הדרך האמצעית.

¹² ועדיין במדרש "ויהי". מה נעשה עם "ויהי ערב ויהי בוקר" של ששת ימי הבריאה? איזו צרה יש שם? התשובה: "צרת" הצורך בעמל האדם - אדם לעמל יולד, בועת אפך תאכל לחם. וכלשון המדרש שם: "החיים צריכים ליטחן, החרדל צריך לימתק, והתורמוסים צריכים לימתק". וכל זה עוד בגן עדן, לפני הגירוש ממנו! (ראה דבריני [לעבדה ולשומרה](#) איזו עבודה הייתה בגן עדן). אבל שוב, אין זו בהכרח צרה, ויש גם הרבה שמחה בעשייה האנושית וכבר הגדילו חז"ל במעלת מעשה ידי אדם מול מעלת מעשי שמים. החיטים

נטלו אפוכי על עוונם.¹³

גדולה זקנה: אם זקנים הם – חביבים הם; ואם נערים הם – נטפלה להם ילדות.¹⁴

פרשה יב¹⁵

סופו שמטמא את הטהור ומטהר את הטמא.¹⁶

כיון שרווה, התחיל מזמר.¹⁷

נכנסים לחנות ראשונים ויוצאים אחרונים.¹⁸

אם שותה פלח – חמר, יותר מפלח – חמור.¹⁹

צריכים אמנם זריעה, קצירה, זרייה, טחינה, ניפוי ואפיה, אך התוצאה היא גלוסקמאות ומיני תופין טעימים. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו מעשה שמים ומעשה בשר ודם בפרשת בראשית.

¹³ אפוכי הוא שטר פרעון או התשלום שמסדיר חוב, ומשמעות הביטוי הוא שאדם קיבל עונש ובזה נחסכה ממנו מכה קשה יותר ונסלח לו. ראה הביטוי המורחב שם (וכך גם במדרש במדבר רבה יג ה, אסתר רבה פתיחתא יא) בהקשר עם נפילת ירושלים בידי הכשדים בסוף בית ראשון: "והיה כאשר נלכדה ירושלים (ירמיהו לח כח) ... אפוכי שלימה נטלו ישראל על עוונותיהם ביום שחרב בית המקדש, שנאמר: תם עונך בת ציון לא יוסיף להגלותך (איכה ד כב)". ראה "אפוכי" גם במדרש ספרי דברים כו בקשר לחטא משה במי מריבה. מקבילות לביטוי זה ניתן למצוא גם ברעיון שמשכן הוא מלשון משכון – שיתמשכן על עוונותיהם של ישראל, בדברינו שני משכנות היו בפרשת פקודי. ראה גם מדרשי החורבן כגון איכה רבה ד יד "שפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל". אבל יש לביטוי משמעות גם ברמת היחיד ולא רק באסונות גדולים, כמו הביטוי: "לטובתי נשברה רגל פרת" (ירושלמי הוריות ג ד, ספרי במדבר קיט, בראשית רבה מב א), הגם ששם המשמעות היא יותר "מעז יצא מתוק". ובימינו שכיח הביטוי "כפרה". וכל היודע ביטויים דומים בפרט מספרות העולם הכללית, אנא יאיר את עינינו.

¹⁴ ביטוי זה הוא בשבח הזקנים בעלי ניסיון החיים והחכמה (ראה "הלכו אחרי הנחש" לעיל). ראה שם במקור ההקשר הרחב יותר: "אמר ר' עקיבה: נמשלו ישראל לעוף: מה העוף הזה אינו פורח בלא כנפים, כך ישראל אין יכולים לעשות דבר חוץ מזקניהם. אמר ר' יוסי בר חלפתא: גדולה זקנה אם זקנים הם - חביבין הם. אם נערים הם - נטפלה להן ילדות". שבח הזקנים הוא ברור ומקורו בתנ"ך הוא רחבעם שעזב את עצת הזקנים והלך אחר עצת הילדים ונכשל (מלכים א יב יג), איוב יב יב: "בישישים חכמה וארך ימים תבונה", תהלים קיט ק: "מזקנים אֶתְבוֹנֵן כִּי פְקוּדֵיךָ נִצְרָת" ועוד. (ויש אולי גם ההפך, קהלת ד יג: "טוב ילד מספן וחסם ממלך זקן ויכסיל אֶשֶׁר לא ידע להזהר עוֹד"). אך מה פירוש החצי השני של המשפט: "ואם נערים הם – נטפלה להם ילדות"? פירוש א. א. הלוי בשמות רבה ה יב מפנה למסכת אבות פרק ד משנה כ: "הלומד מן הקטנים למה הוא דומה? לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו. והלומד מן הזקנים למה הוא דומה? לאוכל ענבים בשלות ושותה יין ישן". היינו בגנות הנערים. אבל אנחנו מציעים לקרוא את המשפט בשלמותו ולפרשו כך: אם אמנם הם נראים כזקנים ומתנהגים כזקנים – חביבים הם. ואם יש בהם עדיין משובת נעורים, רוח צעירה וחדוות הילדים – נטפלה להם ילדות. הם משמרים את הילדות שבהם. ועל"פ, ראה דברי הזקנים בשמחת בית השואבה: "אשרי זקנותו שלא בישה את ילדותו" (סוכה נג ע"א) שאולי גם אותו ניתן לקרוא ביותר מפן אחד.

¹⁵ פרשה זו עוסקת בשתיית היין, בעקבות הציווי לאהרון ובניו: "יין ושכר אל תשת" שממנו מסיק המדרש (לדעה אחת מסוימת) שחטאם של נדב ואביהוא היה "שנכנסו שתויי יין לאהל מועד" (ויקרא רבה שם).

¹⁶ תלמיד חכם שמורה כשהוא שתוי יין סופו לטעות בהלכה. וכך גם מדרש תנאים לדברים יא כב: "אם שמוע תשמע" – בלשון חריפה מאד על מי שלא למד ומורה הלכה: "שמבקש פתחה של פרשה ואינו מוצא ... מתוך שראה שלא עמדה בידו יושב הוא ומטמא את הטהור ומטהר את הטמא ופורץ גדרן של חכמים". אמנם, בסנהדרין קבלו רק מי שידע לדרוש מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור (ירושלמי סנהדרין ד ב, בבלי סנהדרין ז א), אבל להלכה צריך להכריע נכון. מנגד, ראה את גדולתו של רבי מאיר "שאינו בודרו כמותו", אך בכל זאת או דווקא בגלל זאת "לא קבעו הלכה כמותו - שלא יכלו חביריו לעמוד על סוף דעתו. שהוא אומר על טמא טהור ומראה לו פנים, על טהור טמא ומראה לו פנים" (מסכת עירובין יג ע"ב). ואנו נזכרים גם בביטוי "אם תרחיק את הרחוקים סוף לרחק את הרחובים" (במדבר רבה ח ד), אבל זה אולי כבר עניין אחר.

¹⁷ המדרש מספר שם על אדם שהיה מכור לשתייה ובניו שנואשו מלגמול אותו, השקו אותו לשכרה והניחו אותו בבית העלמין שימות שם. עברו שם סוחרי יין שבמנוסתם מהשלטונות פרקו את מטענם בבית הקברות (בהנחה ששם לא יחפשו אחריהם ויבואו אח"כ לאסוף את סחורתם?) וכשהתעורר אותו שיכור מצא נאד יין מוכן ומזומן לידו והתחיל לשתות והתחיל לזמר. לסיפור זה ואחרים הקדשנו גיליון מיוחד בשם מדרשי שיכורים בפורים, אך חשוב לציין שחלק ניכר מהם, בפרט אלה המצויים במדרש ויקרא רבה בפרשתנו, גם אם נלגות להם נימה קלילה של בדיחות הדעת, הם סיפורים קשים ורציניים שמטרתם לגנות את השכרות ולצירה בצבעים מכוערים. כפי שזכר בסוקים רבים בספר משלי (ולא כקהלת). למרות כל זאת, הביטוי "כיון שרווה התחיל מזמר", יכול להתפרש גם ברוח טובה, בבחינת "יין ישמח לבב אנוש" או גם: "נכנס יין יצא סוד".

¹⁸ גם ביטוי זה קשור בשכרות ומתאר את המכורים לשתייה כאלה שבאים ראשונים לחנות היינות בבוקר ויוצאים אחרונים בערב עם סגירתה. הסיפור שם הוא על מי שבא אל מוכר היין בעת שכבר סגר את חנותו ודרש שימכור לו יין, אך הלה פחד מהשלטונות. נראה שכבר אז הייתה הקפדה של השלטון על שעות הפתיחה והסגירה של בת מוכר ליין ושכר. ראה שם מה טוען השתיין לבעל החנות: "אם אין אתה נותן לי, אין שנתי באה לי", והוא טוען כנגדו: "עכשיו עברו השומרים מכאן, ואני מתיירא מן השומרים". ואת התחבולה שהסכימו עליה בסוף, נשאיר למעניינים במדרש במקור.

¹⁹ ביטוי זה מנסה לאזן בין טובתו של היין "המשמח אֱלֹהִים וְאֲנָשִׁים" (שופטים ט יג, משל יותם) כאשר הוא במידה, ובין פגיעתו הרעה כאשר הוא יתר על המידה. בין: "וַיֵּין יִשְׁמַח לִבָּב אָנוּשׁ" (תהלים קד טו) ובין: "אֲחִירֵיתוּ כְּנָחַשׁ יִשְׁךָ וְכִצְפֹּעֵי יִפְרֵשׁ" (משלי כג לב). ראה לשון מדרש תנחומא בפרשת נח סימן יג, על השטן שהסית את נח לטעת כרם: "רמז לו שקודם שישתה אדם מן היין הרי הוא תם ככבש זו שאינה יודעת כלום וכרחל לפני גוזזיה נאלמה. שתה כהוגן, הרי הוא גיבור כארי ואומר אין כמותו בעולם. כיון ששתה יותר מדאי, נעשה כחזיר מתלכלך במי רגלים ובדבר אחר. נשתכר, נעשה כקוף עומד ומרקד ומשחק ומוציא לפני הכל וכו'". ראה מדרש זה במלואו בדברינו נח איש האדמה בפרשת נח. ובמקרא, ראה בפרט פרק כג בספר משלי בגנות השכרות וסכנותיה. על בסיס פסוק לב שם: "אֲחִירֵיתוּ כְּנָחַשׁ יִשְׁךָ וְכִצְפֹּעֵי יִפְרֵשׁ" טובע המדרש ביטוי נוסף: "מפריש בין מיתה לחיים".

פרשה יג

אני טעייתי את ההלכה.²⁰

צריך יהודי לחשוב – עושה תשובה.²¹

החזיר מוציא טלפיו ואומר: ראו שאני טהור.²²

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: דף זה נכתב ב"ימי הקורונה" תש"פ בעת שהעולם כולו בסגר ונלחם בנגיף Covid-19. ובחוקי, הטבע פורח ומלבלב בכל עוזו (באין בני אנוש שיחבלו בו). תהא ברכת האילנות מלווה את כל העולם, גם את מי שנבצר ממנו לצאת לטבע ולברך, אך יכול להתבסס מיפי הברכה והבשורה האופטימית העולה ממנה: "ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם". ורב זוטרא בר טוביה מוסיף: "מנין שמברכין על הריח - שנאמר: כל הנשמה תהלל יה". יהי רצון שנלמד לחיות בהרמוניה וברוגע עם הטבע שסביבנו ולא לחבל בו.



²⁰ ביטוי זה לקוח מהמדרש על משה שטעה בקרבן שעיר החטאת של אהרון אחרי האסון של מות נדב ואביהו, ויקרא רבה יג א: "מיד: וישמע משה וייטב בעיניו (ויקרא י כ), הוציא כרוז בכל המחנה ואמר: אני טעייתי את ההלכה ואהרן אחי למדני". ושם גם שבחם של אלעזר ואיתמר שידעו את ההלכה ושתקו. בכך משמש משה דגם ובנין אב לחכמי הדורות שירגילו לשונם לומר "טעייתי" וידו בפה מלא במקרים בהם שגו ודרשו או גם הורו שלא כהלכה. ראה גם הודאתו של רבי שציטט לא נכון את נתן הבללי בדיני ירושה: "טעייתי טעות ששניתי לכם: לית כאן יטלון אלא ירתון" (ירושלמי כתובות פרק ד הלכה יא). וכן הודאה של אמוראים (רב דימי, רבא) בטעותם בנוסח: "דברים שאמרתם לכם טעות הם ביד" (שבת סג ע"ב, עירובין טז ע"ב, שם קד ע"א, בבא בתרא ע"א ועוד). משה הוא גם דגם למי שהודה "שכחתי". ראה מדרש תנאים לדברים פרק יד פסוק יב בדיני מאכלות אסורים: "ללמדך שלא יהא אדם בוש לומר שכחתי. והרי הדברים קל וחומר ומה אם משה חכם החכמים גדול הגדולים אבי הנביאים לא בוש לומר שכחתי מי שאינו אחד מאלף אלפי אלפים ורוב ריבי רבבות של תלמיד תלמידיו על אחת כמה וכמה שלא יהא בוש לומר שכחתי: וכבר הארכנו לדון בכל אלה בדברינו **לא שמעתי, שכחתי, טעייתי** בפרשה זו.

²¹ ובהמשך המדרש שם דברי רב אחא: "ויאה עניות ליהודי כרצועה אדומה שעל לבו של סוס לבן". ראה כך גם בגמרא חגיגה ט ע"ב: "מאי דכתיב הנה צרפתיך ולא בכסף בחרתיך ככור עני - מלמד שחזר הקב"ה על כל מדות טובות ליתן לישראל, ולא מצא אלא עניות. אמר שמואל ואיתימא רב יוסף: היינו דאמרי אינשי: יאה עניותא ליהודאי כי ברזא סומקא לסוסיא חיורא (יאה העניות ליהודי כרצועה אדומה לסוס לבן)". ובפסיקתא זוטרתא (לקח טוב) מגילת רות פרק ד: "ביקשה התורה שבט של עניות, שאם יהיו ישראל עשירים אינם מתעסקים בתורה". מנגד יש לא מעט מאמרים בשבח העשירות שמרחיבה דעתו של אדם ומאפשרת לו לקיים מצוות בהידור ובנחת רוח ובהן מצוות צדקה (אם כולם יהיו עניים, איך תתקיים מצוות צדקה?), אבל המוטיב כאן הוא ברור: קבלה של העניות ע"י עם ישראל לא כעונש וחסרון אלא כתכונה רצויה (גם אם בדיעבד) שתקיים חיי צניעות ותפנה את האדם לחיים הרוחניים ובהם כמובן לימוד תורה. אבל הביטוי לעיל אומר גם ההפך: כאשר יהודי מגיע עד אכילת חרובים, הוא עושה תשובה! ומה היא תשובה אם לא ציפיה לתיקון ולחיים טובים יותר! משמע שהעניות איננה אידיאל.

²² לחזיר יש כידוע סימן טהרה אחד: פרסה שסועה, אך חסר הסימן השני של מעלה גירה. המשל כאן הוא על צביעותה של מלכות רומא שמחצינה את 'סימני הטהרה' שלה: בנייה, דרכים, מרחצאות, כלכלה וסדר שלטוני, אך מחביאה את כוונותיה ותכונותיה האמתיות. ביטוי זה יכול להתייחס לכל התנהגות צבועה. ועד כאן במכמני הפרשה למרות שיש מן הסתם עוד שלא דגנו.